

ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ КРЕДИТІВ НА СПОЖИВЧІ ПОТРЕБИ НАСЕЛЕННЯ

Визначено макроекономічні та внутрішньобанківські фактори формування вартості кредитів на споживчі потреби населення та пріоритетність їх впливу.

Ключові слова: кредит на споживчі потреби населення, вартість кредиту на споживчі потреби населення, інфляція, витрати комерційних банків, процентні ставки за депозитами, проблемні кредити.

Основною ланкою фінансово-кредитної сфери є банківська система, якій належить провідне місце в загальному механізмі організації й регулювання господарського життя суспільства. При цьому банківська система виступає не тільки важливою складовою ринкової інфраструктури України, а і забезпечує реалізацію грошово-кредитної політики Національного банку України. Від ефективності виконання банківською системою покладених на неї у ринковій економіці функцій значною мірою залежить успіх соціально-економічних перетворень у країні загалом. Зниження економічної активності та подальше погіршення купівельної спроможності населення негативно впливає на динаміку обсягів споживчого кредитування. Зважаючи на високі кредитні ризики, відновлення зростання обсягів кредитування споживчих потреб населення потребує пошуку шляхів здешевлення кредитних ресурсів та зменшення ступеня ризикованості кредитування. У зв'язку із цим, актуальним є визначення чинників формування вартості кредитів на споживчі потреби населення.

Окремі аспекти формування вартості кредитних продуктів і послуг в умовах розвитку фінансово-кредитного ринку України активно вивчаються сучасними вітчизняними науковцями, серед яких: З. Васильченко, І. Гіленко, О. Кириченко, О. Ковальчук, І. Лютий, М. Малік, В. Міщенко, П. Нікіфоров, Л. Примостка, О. Солодка, О. Ятченко.

Метою статті є визначення макроекономічних і внутрішньобанківських факторів формування вартості кредитів на споживчі потреби населення та пріоритетності їх впливу.

Формування вартості кредитів на споживчі потреби населення визначається дією наступних макроекономічних чинників: доходи і витрати населення; рівень заробітної плати; рівень безробіття; індекс споживчих цін і індекс цін виробників; рівень споживчого попиту; схильність населення до заощаджень; депозити домашніх господарств; кредити домашнім господарствам; посилення вимог до позичальників; рівень процентних ставок за депозитами і кредитами; рівень процентних ставок за операціями

Національного банку України; забезпечення довгострокових кредитів комерційних банків довгостроковими депозитами; доходи і витрати комерційних банків; динаміка обмінних курсів.

Збільшення протягом 2006-2008 років заощаджень населення в банківській системі зумовлені насамперед не збільшенням схильності населення до заощадження (оскільки доходи населення залишалися все ще на низькому рівні, а споживчі потреби незадоволеними, про що свідчить спотворена структура витрат населення, в якій левову частку займають продовольчі товари), а встановленням комерційними банками надзвичайно привабливих процентних ставок за депозитами, що змушують населення відмовитись від споживання на користь можливості "заробити" на депозитах. З одного боку, високі ставки за депозитами виправдані існуванням значного попиту на кредити та дозволяють залучити ресурси для банківської системи (за менших процентних ставок частина населення обрала би споживання, крім цього, загальний рівень довіри до банківської системи є все ще недостатньо високим). З іншого боку, висока вартість депозитів є одним з чинників високої процентної ставки за кредитами.

На вартість кредитів на споживчі потреби населення значно впливає Національний банк України. В сучасних умовах оперативним інструментом процентної політики НБУ виступають ставки за операціями з регулювання банківської ліквідності. Регулювання поточної ліквідності банківської системи здійснюється у формі операцій по вилученню ліквідності в разі її надлишку (головним чином для підтримки необхідного, з точки зору НБУ, мінімального рівня ставки на ринку гривневих ресурсів) або підтримка ліквідності у випадку її недостатності (для сприяння безперервності проведення розрахунків і стійкому функціонуванню банківської системи).

Здійснення операцій з рефінансування не лише впливає на рівень прибутковості різних сегментів фінансово-кредитного ринку та зацікавленість і активність банківських структур у проведенні операцій з фінансовими активами, а і створює

ринкові очікування, які впливатимуть на економічний розвиток у найближчій перспективі. Відправною точкою для визначення рівня ставок за інструментами підтримки та вилучення ліквідності є облікова ставка. Як правило, вона є мінімумом для ставок підтримки ліквідності і максимумом для ставок вилучення надлишку ліквідності з ринку.

Політика рефінансування є важливим засобом регулювання масштабів кредитної діяльності банків, проте вона не спрацьовує у випадках: відсутності потреби в коштах центрального банку за наявності достатнього обсягу власних кредитних ресурсів; обмеженого доступу до ресурсів рефінансування, що стримує активність банків по кредитуванню потреб населення; активного використання інших каналів насичення ринку грошовими ресурсами; виходу банків на міжнародні фінансові ринки за більш дешевими ресурсами.

Оскільки комерційні банки при визначенні своєї процентної політики орієнтуються на динаміку облікової ставки НБУ, зміна якої відображає тенденції зміни ціни на гроші, то значне завищення облікової ставки зумовлює і завищення процентних ставок банків. У 2009 році, в умовах зростання ліквідності банківської системи, з метою забезпечення рівноваги на грошово-кредитному ринку Національний банк України проводив жорсткішу грошово-кредитну політику, зокрема, активізував мобілізаційні операції та підвищив ставки рефінансування. Результатом стали надто дорогі кредити, що зробило їх недоступним для більшості населення.

Використання облікової ставки банками України як орієнтира при формуванні ставок за кредитами на споживчі потреби населення цілком обґрунтоване, оскільки динаміка облікової ставки характеризує наявність або відсутність ризиків різких коливань інфляції. За високих темпів інфляції, вона є одним із найголовніших макроекономічних чинників впливу на рівень банківських кредитних ставок, при цьому строки та обсяги кредитування, рівень конкуренції на ринку та обсяг вільних ресурсів банків мають другорядний вплив.

Ціна кредитів на споживчі потреби населення, незважаючи на загальну тенденцію зниження рівня процентних ставок (спадаюча лінія тренда процентних ставок), тривалий час залишалась і залишається досить високою. Попри потребу споживачів у кредитних ресурсах, доступ до них унаслідок існуючої процентної політики мав би бути істотно обмеженим, проте обсяги кредитів на споживчі потреби населення стрімко зростали, а саме: 2007 рік - 35659 млн. грн.; 2008 рік - 82010 млн. грн.; 2009 рік - 160386 млн. грн.; 2010 рік - 280490 млн. грн.; 2011 рік - 252259 млн. грн. (за

даними Національного банку України). Таким чином, за період 2007-2011 років обсяги кредитування споживчих потреб населення збільшилися у 7,07 рази, що, на наш погляд, зумовило суттєве зростання кредитної заборгованості (рис. 1).

Зазначені тенденції засвідчують односпрямованість змін облікової ставки НБУ та процентних ставок комерційних банків за кредитами на споживчі потреби населення (лінії трендів L2 та L1), тобто підвищення облікової ставки НБУ призводить до підвищення процентних ставок за кредитами на споживчі потреби населення, і навпаки). Проте, хоча тенденції в динаміці облікової ставки НБУ і процентних ставок банків збігаються, між ними не завжди існує пряма залежність. Так, зниження облікової ставки впродовж 2007-2011 років супроводжувалося переважно збільшенням процентних ставок за кредитами на споживчі потреби населення.

Зміни облікової ставки НБУ впродовж останніх десяти років є більш інтенсивними, ніж аналогічне зниження кредитних ставок. Звідси можна зробити висновок, що вплив облікової ставки на процентні ставки за кредитами на споживчі потреби населення має досить загальний характер і пов'язаний, насамперед, зі зміною макроекономічних факторів, зокрема інфляції.

Коливання інфляції в Україні за період 1999-2010 роки складає від 1,3% у 2007 році до 8,8% у 2003 році; коливання дефляції - від (-19,7)% у 2001 році до (-2,0)% у 2008 році. При цьому у 2009 році рівень інфляції склав 5,0%, у 2010 році - 5,7%, у 2009 році рівень дефляції сягнув (-13,2)%. Отже, за умови істотного коливання інфляції, суттєвою складовою процентної ставки банку стає забезпечення належного інфляційного "відновлення" суми проблемної заборгованості за рахунок додавання до реальної вартості кредитів на споживчі потреби населення "інфляційної складової" згідно з відомою формулою Фішера:

$$r_{c.n.} = r + i$$

гс.п. - процентна ставка банку за кредитами на споживчі потреби населення; r - реальна процентна ставка за кредитами на споживчі потреби населення; i - темп інфляції.

Після гальмування інфляційних процесів у 2007 році населення сприйняло зниження темпів інфляції за сталу тенденцію, що спричинило істотне зростання обсягів кредитів на споживчі потреби. Проте відновлення інфляції у 2007-2008 роках і девальвація національної валюти у 2009 році при одночасному зниженні доходів населення змусило комерційні банки та позичальників переоцінити свої погляди на макроекономічні перспективи, про що свідчить стрімке зростання проблемної

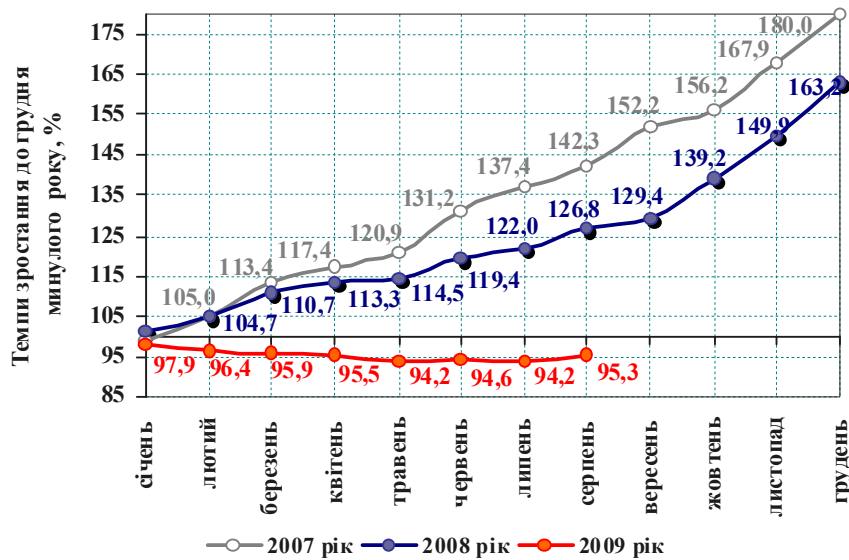

Рис. 1. Кредитна заборгованість

заборгованості банків (рис. 2) та посилення вимог до отримання кредитів на споживчі потреби на фоні низької кредитоспроможності населення. Високі інфляційні очікування проковуватимуть подальше зниження економічної активності та погіршення купівельної спроможності населення,

що негативно впливатиме на динаміку обсягів споживчого кредитування. Таким чином, інфляція обмежує можливості комерційних банків щодо зниження вартості кредитів на споживчі потреби населення, оскільки останнє загрожує банківській прибутковості.

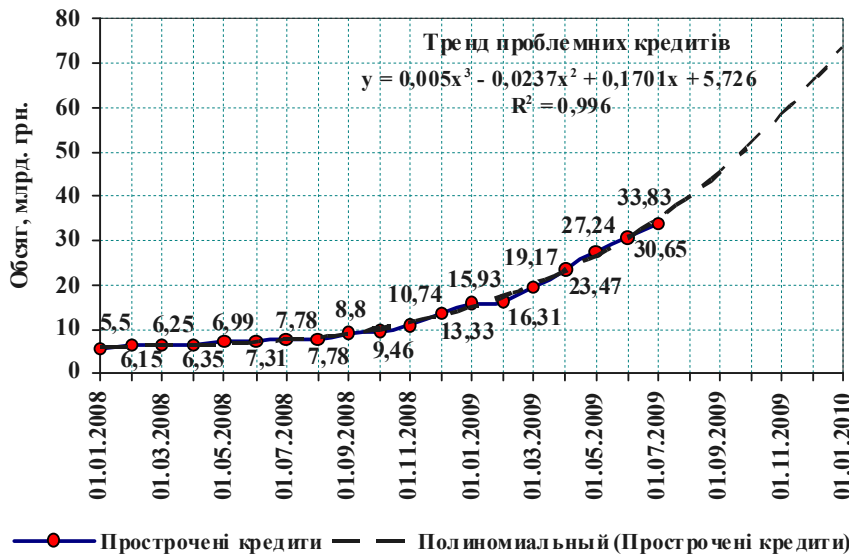

Рис. 2. Динаміка проблемної заборгованості комерційних банків.

Враховуючи ситуацію на ринку кредитування споживчих потреб населення можна очікувати зниження середніх ставок за кредитами у 2010 році, проте зменшені ставки навряд чи будуть стимулювати зростання попиту на кредити серед населення при очікуваному зниженні доходів населення, високих девальваційних очікувань та слабкій довірі до банківської системи. Крім того, комерційні банки надалі посилюватимуть вимоги до платоспроможності позичальників. На наш погляд, доцільним є доповнення методів оцінки

платоспроможності позичальника інструментами аналізу його дій з погашення кредиту в умовах кризи.

Рівень процентних ставок комерційних банків за кредитами на споживчі потреби населення залежить також від дії внутрішніх факторів ціноутворення конкретного банку. У 2009 році рівень облікової ставки НБУ зменшився в 1,17 разів, нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів у національній валюті знижено до 0% , проте реакція

банків на зазначені заходи не була адекватною. Середня процентна ставка комерційних банків за кредитами на споживчі потреби населення у національній валюті збільшилися в 1,02 рази (з 23,40% до 23,90% річних). Тому, не зважаючи на зменшення банківської маржі на 3,45% та високий рівень конкуренції на вітчизняному ринку банківських продуктів і послуг, кредитні ресурси стають недоступними для значної частини потенційних позичальників.

На нашу думку, процентна ставка комерційних банків за кредитами на споживчі потреби населення значною мірою залежить від дії таких внутрішньобанківських факторів, як кредитний ризик, вартість залучених ресурсів банку (у тому числі процентні та непроцентні витрати) та базаний рівень прибутковості банку.

Оскільки обсяг зобов'язань перед НБУ в структурі зобов'язань комерційних банків протягом 2002-2007 років був незначним і лише під впливом дії наслідків світової фінансової кризи у 2008-2009 роках суттєво збільшився, середній за період 2002-2009 роки обсяг міжбанківських кредитів становив 7,31%, середній за період 2002-2009 роки обсяг міжбанківських депозитів становив 3,92% є підстави вважати, що вплив облікової ставки НБУ на рівень процентних ставок за кредитами є несуттєвим.

На наш погляд, причинами незначного впливу облікової ставки НБУ на вартість кредитів на споживчі потреби населення є: збереження суттєвих коливань рівня інфляції та значних інфляційних очікувань комерційних банків; незначна залежність ресурсів банківської системи від коштів міжбанківського ринку взагалі, та від рефінансування, отриманого від НБУ, зокрема; неможливість істотного зниження комерційними банками вартості залучених ресурсів, передусім депозитів, через обмеженість схильності населення до заощаджень; низька ефективність діяльності українських банків внаслідок: високої витратності банківської діяльності, зумовленої значним обсягом непроцентних витрат; високих ризиків кредитування, пов'язаних з обмеженою кількістю надійних позичальників та зростанням обсягів проблемної заборгованості комерційних банків (рис. 3), що відволікає частину ресурсів на формування кредитних резервів.

До того ж, зі збільшенням частки клієнтських ресурсів у банківських пасивах вплив облікової ставки НБУ буде послаблюватися. Зазначене свідчить, що в Україні ресурси міжбанківського ринку в цілому та рефінансування НБУ зокрема, не є альтернативним депозитам джерелом залучення ресурсів банківською системою. Навпаки, дані сегменти ринку є ізольованими, і на формування вартості ресурсів на них

впливають інші фактори. Таким чином, відсутня основна ланка в механізмі передачі імпульсу зміни політики органу грошово-кредитного регулювання іншим учасникам ринку, що забезпечує зміну процентних ставок, - вплив НБУ на ціну ресурсів комерційних банків є досить незначним.

Значний вплив вартості залучених коштів на вартість кредитів на споживчі потреби населення засвідчує структура витрат банківського сектору, більше третини яких протягом 2002-2009 років складають процентні витрати. Витратна частина у структурі банківських процентних ставок посилюється за рахунок зростання витрат непроцентного характеру, зокрема, загальних адміністративних витрат, витрат на персонал, інших операційних витрат, які прямо не залежать від обсягів банківських операцій, хоча упродовж 2004-2009 років їх частка у структурі витрат комерційних банків стало зменшується та не перевищує процентних витрат. Така тенденція розширює можливості банківських структур щодо зниження вартості кредитних ресурсів.

Слід зазначити, що банки обережно підходять до зниження ставок за кредитами на споживчі потреби населення, оскільки високі процентні ставки надають можливість зберігати прибутковість кредитних операцій як основного джерела банківських доходів. При цьому зростає вірогідність переміщення банківських ресурсів з кредитного до інших секторів фінансового ринку.

Динаміка кредитних і депозитних відсоткових ставок здебільшого характеризується односпрямованістю (зниження ставок за кредитами супроводжується зниженням ставок за депозитами ставки, і навпаки). Крім того, більшість абсолютних змін ставок за кредитами перевищує зміни ставок за депозитами. Таким чином, роль цінового фактору (тобто ціни залучених коштів) при формуванні вартості кредитних ресурсів комерційних банків упродовж 2002-2009 років посилюється: банки погоджуються на зменшення відсоткової маржі саме за рахунок кредитних ставок, а не депозитних, можливість зниження яких є обмеженою з огляду на низький рівень довіри до банківської системи та збереження низької схильності у населення до заощаджень.

Слід зазначити, що відсоткова маржа комерційних банків за 2002-2009 роки дещо зменшилася порівняно з періодом до 2002 року, що характеризує зростання конкуренції в банківському секторі та поступове підвищення ефективності діяльності банків. Проте відсоткова маржа залишається значною - більше 10 відсоткових пункти, у той час, коли для країн з розвинутою ринковою економікою відсоткова маржа комерційних банків становить близько 2-4

відсоткових пунктів, а доходи формуються завдяки розширенню асортименту та збільшенню обсягів реалізації банківських продуктів і послуг.

Факторами впливу на високу вартість кредитів на споживчі потреби населення в Україні є високі витрати банків (особливо процентні витрати, загальні адміністративні витрати, витрати на персонал та інші операційні витрати) та значні відрахування в резерви через низьку якість кредитного портфеля, що зумовлює утримання на високому рівні маржі між депозитними та кредитними ставками комерційних банків.

На наш погляд, макроекономічними факторами формування вартості кредитів на споживчі потреби населення є: офіційна відсоткова ставка центрального банку і ставки на міжбанківському ринку; облікова ставка НБУ (її вплив на процентну політику комерційних банків); рівень інфляції та інфляційні очікування комерційних банків і позичальників. Внутрішньобанківськими факторами формування вартості кредитів на споживчі потреби населення є: вартість залучених ресурсів; непроцентні витрати комерційних банків; маржа між кредитними та депозитними ставками; ризики кредитування споживчих потреб населення; рівень проблемної заборгованості.

Процес зниження банками витрат та підвищення ефективності їх діяльності просувається недостатньо швидко, щоб адаптуватись до умов загострення конкуренції та зниження загального рівня процентних ставок внаслідок приборкання інфляційних процесів. Можливості зменшення частки проблемних кредитів у кредитних портфелях комерційних банків пов'язані як із покращенням макроекономічної ситуації, так і з швидкими темпами зростання обсягу нових наданих кредитів.

Таким чином, за результатами дослідження серед макроекономічних і внутрішньобанківських факторів формування вартості кредитів на споживчі потреби населення доцільно виокремити: рівень інфляції; рівень загальних адміністративних витрат, витрат на персонал, інших операційних витрат банків; рівень процентних ставок банків за депозитами населення; обсяг проблемних кредитів банків. Отже, функція вартості кредитів на споживчі потреби населення має вигляд:

$$Y = F(X_1; X_2; X_3; X_4) \quad , \text{ де}$$

Y - вартість кредитів на споживчі потреби населення (процентні ставки комерційних банків за кредитами на споживчі потреби населення); X1 - рівень інфляції; X2 - загальні адміністративні витрати, витрати на персонал, інші операційні витрати; X3 - процентні ставки комерційних банків

за депозитами населення; X4 - частка проблемних кредитів у кредитному портфелі комерційних банків.

Аналіз результатів багатокритеріального регресійного аналізу дозволив деталізувати вплив макроекономічних і внутрішньобанківських факторів на вартість кредитів на споживчі потреби населення. Переважна більшість (84,7%, $R^2 = 0,847$) значень вартості кредитів на споживчі потреби населення формується під впливом рівня інфляції, загальних адміністративних витрат, витрат на персонал, інших операційних витрат, процентних ставок за депозитами населення та частки проблемних кредитів у кредитному портфелі комерційних банків. Визначена залежність відносно стійка в межах і поза межами періоду 2002-2009 років.

Найсуттєвіший вплив на вартість кредитів на споживчі потреби населення чинять процентні ставки комерційних банків за депозитами населення (показник t-статистики дорівнює 2,65) та загальні адміністративні витрати, витрати на персонал, інші операційні витрати (показник t-статистики дорівнює 1,99). Суттєвість впливу даних факторів підтверджують і відповідні P-значення. Так, лише на 7,7% значень вартості кредитів на споживчі потреби населення не впливають процентні ставки комерційних банків за депозитами населення (P-значення становить 0,0769); на 14,1% значень вартості кредитів на споживчі потреби населення не впливають загальні адміністративні витрати, витрати на персонал, інші операційні витрати (P-значення становить 0,1405).

Вплив частки проблемних кредитів у кредитному портфелі комерційних банків на вартість кредитів на споживчі потреби населення також суттєвий (показник t-статистики дорівнює -1,01), проте відповідне P-значення (0,3849) свідчить про високу ймовірність випадковості такої залежності. Цей факт, на наш погляд, пояснюється тим, що частка проблемних кредитів залежить від ефективного управління проблемною заборгованістю, яке передбачає співробітництво з колекторськими компаніями, бюро кредитних історій, страховими організаціями, торговельними мережами, реалізацію програм реструктуризації кредитів, оновлення інформаційних банківських технологій, зокрема скорингових моделей, що, у свою чергу, потребує витрат, які можуть бути віднесені до загальних адміністративних витрат, витрат на персонал, інших операційних витрат. Таким чином, вплив фактору "частка проблемних кредитів у кредитному портфелі комерційних банків" опосередковано враховано у загальних адміністративних витратах, витратах на персонал, інших операційних витратах.

Найменший вплив на вартість кредитів на споживчі потреби населення чинить рівень інфляції (показник t-статистики дорівнює -0,64). Підтверджує цей факт і надто високе Р-значення (0,5681). На наш погляд, така залежність пояснюється тим, що рівень інфляції опосередковано враховано у процентних ставках за депозитами, вплив яких на вартість кредитів на споживчі потреби населення є найсуттєвішим. Таким чином, функція вартості кредитів на споживчі потреби населення є рівнянням регресії вигляду:

$$Y = -0,1267 X_1 + 0,3970 X_2 + 2,1643 X_3 - 0,9342 X_4 + 3,9044$$

Результати багатокритеріального регресійного аналізу вартості кредитів на споживчі потреби населення доводять, що її формування в Україні у 2002-2009 роках на 42,10% визначалось змінами в динаміці процентних ставок комерційних банків за депозитами населення; на 31,63% - змінами загальних адміністративних витрат, витрат на персонал, інших операційних витрат; на 16,12% - змінами частки проблемних кредитів у кредитному портфелі комерційних банків; на 10,15% - змінами рівня інфляції. Отже, незважаючи на високу вартість залучених ресурсів, потенціал зниження процентних ставок за кредитами на споживчі потреби населення знаходиться в площині підвищення ефективності діяльності комерційних банків на мікрорівні.

Список літератури:

1. Волошин І. Перехідна динаміка розривів ліквідності банку / І. Волошин // Вісник НБУ. - 2011. - №9. - С.26-29.
2. Грищенко Т.В. Банківське фінансування зовнішньоторговельних операцій в Україні / Т.В. Грищенко, В.В. Науменко // Банківська справа. - 2008. - №5. - С.72-79
3. Любкіна О.В. Іноземний капітал на ринку банківських послуг України / О.В. Любкіна // Наукові праці НДФІ. - 2010. - Випуск 3(40). - С.110-116.

На наш погляд, відновлення зростання обсягів кредитування споживчих потреб населення можливе за умов здешевлення кредитних ресурсів та зменшення ступеня ризикованості кредитування. З цією метою необхідною є реалізація заходів, спрямованих на покращення іміджу банківської системи, відновлення довіри до неї через підвищення ступеню її міцності та надійності, ефективний банківський нагляд. У довгостроковій перспективі вирішення проблеми високої вартості кредитних ресурсів значною мірою залежить від зростання доходів населення,

підвищення рівня заробітної плати, зменшення рівня безробіття, збільшення платоспроможного попиту та схильності населення до заощаджень, що збільшить кількість надійних позичальників і забезпечить довгострокові кредити комерційних банків довгостроковими депозитами. Заходами зменшення вартості кредитних ресурсів банків у короткостроковій перспективі є активне залучення іноземних фінансових ресурсів та коштів Національного банку України через рефінансування.

4. Лютий І.О. Гроші та кредит: підручник / І.О. Лютий, Н.І. Версаль, О.В. Любкіна, О.Д. Рожко. - К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. - 545с.
5. Офіційний сайт Всеукраїнської Асоціації Кредитних Спілок // <http://www.uacu.org.ua>.
6. Офіційний сайт Державного Комітету Статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України // <http://www.dfp.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Національного банку України // <http://www.bank.gov.ua>.

Анотація

Харабара Виолетта

ФОРМИРОВАНИЕ СТОИМОСТИ КРЕДИТОВ НА ПОТРЕБИТЕЛЬСКИЕ НУЖДЫ НАСЕЛЕНИЯ

Определены макроэкономические и внутрибанковские факторы формирования стоимости кредитов на потребительские нужды населения и приоритетность их воздействия.

Ключевые слова: кредит на потребительские нужды населения, стоимость кредита на потребительские нужды населения, инфляция, расходы коммерческих банков, процентные ставки по депозитам, проблемные кредиты

Summary

Kharabara Violetta

FORMATION OF POPULATION CONSUMER NECESSITIES CREDITS VALUE

Macroeconomic and internal bank factors of formation of cost are defined credits for consumer needs of the population and degree of their influence.

Keywords: credit to consumer needs of the population, the cost of credit to the consumer needs of the population, inflation, the cost of commercial bank interest rates on deposits, problem loans.